

УДК 316.625-057.36:364-57

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.4.31>

Сорокіна Олександра Сергіївна

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціологіїЗапорізького національного університету
вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-0058-1848

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ПРИ ПОВЕРНЕННІ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ

Актуальність проблеми. Актуальність дослідження обумовлена тривалим веденням на території країни бойових дій та початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, що спричинило суттєве збільшення кількості військових, які мають досвід участі у бойових діях та перебування на лінії зіткнення. Подвійна зміна людиною соціальних систем зі взаємовиключними вимогами (від цивільного життя до військового та навпаки) супроводжується деформацією та/або руйнуванням соціальних зв'язків, зміною світогляду, ціннісної структури особистості та бачення життя в цілому, що проявляється в процесі соціальної адаптації, через яку проходять військові при поверненні до мирного життя. **Метою дослідження** є виявлення специфіки соціальної адаптації військових при поверненні до мирного життя ($n = 10$) у вересні-жовтні 2024 року. **Методи дослідження:** історичний та системний підходи, метод емпіричного дослідження – глибинне структуроване інтерв'ю з військовими. **Результати дослідження.** Теоретичне осмислення проблеми повернення військових до умов мирного життя пов'язане з роботами Г. Гроція, Л. Гумпловича, К. фон Клаузевіца, П. Сорокіна, Р. Парка, Ч. Р. Мілса, С. Гантінгтона, Е. Гідденса. Прикладне дослідження стосувалось виявлення змін, які відчують в собі інформанти при поверненні до мирного життя; соціальних та особистих проблем, з якими стикаються військові в цивільному житті; видах отриманої підтримки та баченні ролі держави в допомозі військовим. Особистісні зміни стосуються переосмислення стилю життя та його ціннісної складової, якості відносин, пріоритетів та відчуття значущості безпеки. Серед соціальних проблем, з якими стикаються військові при поверненні до мирного життя, були згадані: коректне та/або некоректне поводження оточуючих, зміна родинних ролей, відсутність повноцінного інклюзивного середовища. Серед проблем, пов'язаних з отриманням належної від держави допомоги, учасники дослідження зазначають надмірну бюрократизацію, тривалість процедур, складнощі з відновленням документів, необхідність повторного проходження певних процедур. Щодо бачення ролі держави у допомозі військовим в процесі адаптації до мирного життя були згадані: формування толерантного ставлення до військових; спрощення бюрократичних процедур; збільшення патріотичних заходів; розвиток соціальних програм; створення меморіальних місць.

Ключові слова: соціальна адаптація, військові, мирне життя, війна, насилля.

Вступ. Події в Україні 2014 року, а також початок повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року призвели до збільшення чисельності військових, які мають досвід участі у бойових діях та перебуванні на лінії зіткнення. За даними Міністерства у справах ветеранів України тільки станом на 1 січня 2022 року в Україні налічувалося майже півмільйона учасників бойових дій [1], а вже станом на 25 липня 2024 року ця цифра становила близько одного мільйона трьохсот тисяч осіб [2]. Відповідним чином тривалість війни сприяє збільшенню представників даної категорії. Участь у бойових діях є соціально травмуючою ситуацією з огляду на те, що людина з умов мирного життя переходить до військових структур, соціальні практики взаємодії в яких суттєво відрізняються від мирного життя, а потім знову повертається у мирне середовище. Таким чином здійснюється подвійний перехід між соціальними системами, що супроводжується руйнуванням та деформацією соціальних зв'язків та вимагає соціальної адаптації до нових умов. Соціальна адаптація охоплює процеси професійної підготовки/

перепідготовки, реабілітації, соціальної підтримки, отримання соціальних послуг та пілг, відновлення соціальних зв'язків тощо. Дії держави у вирішенні даних проблем відображені у чинному законодавстві, зокрема у Законах України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про соціальні послуги», Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності». За попередніми підрахунками Міністерства у справах ветеранів України, після завершення війни близько 10% населення країни потребуватимуть різних форм допомоги та соціальних послуг.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження специфіки соціальної адаптації військових при поверненні до мирного життя. Досягнення мети передбачає розв'язання такі завдань: дослідження наукового осмислення проблеми соціальної адаптації військових при поверненні до мирного життя; визначення соціальних проблем, з якими стикаються військові при поверненні до мирного життя; аналіз шляхів розв'язання проблем, пов'язаних з соціальною адаптацією військових при поверненні до мирного життя.

Методи дослідження. Методологічну базу дослідження складають історичний та системний підходи, метод емпіричного дослідження – глибинне структуроване інтерв'ю з військовими ($n = 10$).

Результати дослідження. Феномен війни як однієї із форм соціальної взаємодії має тривалу історію дослідження. Г. Гроцій у праці “*De Jure Belli ac Pacis*” розглядає війну як хаос та насилля у взаємодії держав, що формує потребу у юридичній та моральній регуляції даного виду взаємодії. Г. Гроцій звертає увагу на моральний аспект війни, розглядаючи її як справедливу у випадку, коли вона виступає для однієї зі сторін як інструмент самозахисту та відшкодування заподіяних збитків, підкреслюючи необхідність гуманного та етичного поведіння навіть під час війни. Військові, як зазначає Г. Гроцій, часто опиняються в ситуаціях, пов'язаних з моральними дилемами та етичними переконаннями: необхідністю використання насилля, нанесення шкоди супротивнику, виконанням несправедливих наказів тощо [3]. В основі поведінки держави та людини під час війни мають знаходитись правові та ціннісні засади, які визначають сам перебіг процесу та суспільні наслідки після завершення ведення військових дій.

Л. Гуплович у праці «Соціологія і політика» розглядає конфлікти та війни між племенами і народами як передумову виникнення держави та невід'ємну складову історичного процесу та людської історії зокрема. Погляди Л. Гупловича на війну ґрунтуються на його теорії конфлікту, яка містить ідею про те, що соціальні структури формуються у процесі боротьби різних груп за домінування та ресурси. Такі конфлікти не є просто спорадичними явищами, а мають фундаментальне значення для розвитку цивілізацій і держав. Війна та насильство виступають не лише наслідком соціального конфлікту, а й механізмом, за допомогою якого суспільства зазнають трансформації та еволюції. Військові конфлікти можуть призвести до консолідації влади та встановлення домінуючих груп у державі, фактично визначаючи структуру держави [4]. В концепції Л. Гупловича війни зміцнюють владу панівної групи та маргіналізують інші спільноти. Ця динаміка лежить в основі багатьох історичних конфліктів, де переможець не лише отримує контроль, але й нав'язує свої культурні норми та цінності переможеному.

К. фон Клаузевіц у праці «Про війну» визначав останню як специфічний вид діяльності, пов'язаний з небезпекою, емоційним напруженням, насильством та смертю, що вимагає від військових подолання страхів та небезпеки, пов'язаних з нею. Війна виступає комплексом політичних, соціальних і психологічних факторів, метою яких є досягнення політичних цілей. Соціальні аспекти взаємодії на війні К. фон Клаузевіц розглядає як такі, що відзначаються стресом, невизначеністю та зміною сприйняття реальності, яке проявляється у гіперболізації проблем, не пов'язаних безпосередньо із війною. Також важливу роль відіграють духовні цінності: мораль, лідерство, прагнення до перемоги, боротьба за волю, які переважають над

матеріальними [5]. Виділення К. фон Клаузевіцем соціальних проблем як таких, що викликані війною, дозволяє виділити особливості її впливу на дану сферу життя військового в процесі та після завершення участі безпосередньо у бойових діях.

П. Сорокін у статті «Війна і милітаризація суспільства» обґрунтовує зв'язок між війною та динамікою соціальних систем. Прояви милітаризації з'являються у періоди великих соціальних потрясінь, виникнення гострих соціальних проблем, зіткненні ціннісних систем в суспільстві, при зміні режиму функціонування соціальної системи в цілому. Милітаризація призводить до підпорядкування цивільних установ і надання пріоритету військовим цілям над іншими соціальними та культурними проблемами. Наслідками війни та милітаризації за П. Сорокіним, є виснаження соціальних ресурсів, розмивання індивідуальних свобод, нормалізація авторитарного контролю, придушення інакомислення, підкорення громадян волі держави [6]. Психологічна та культурна травма, яку наносить війна, призводять до збереження милітаристських настроїв в суспільстві та створюють передумови майбутніх конфліктів.

Р. Парк у статті «Соціальна функція війни: спостереження та нотатки», досліджував соціальні функції війни з соціологічної точки зору. Згідно його бачення, війна може виконувати також позитивні соціальні функції: вона сприяє вирішенню соціальних конфліктів і встановленню політичного порядку; виступає способом розв'язання глибинної соціальної та політичної напруги; зміцнює політичну владу, здатну забезпечити порядок і стабільність; об'єднання проти спільного ворога зміцнюють зв'язки та спільні цінності серед населення, сприяють його солідаризації. Р. Парк зазначав, що війна виконує більш широку «соціальну функцію», яка виходить за межі простого військового завоювання чи оборони: соціальні інститути та практики оцінюються на основі функцій, які вони виконують для загальної соціальної системи, навіть якщо ці функції не є запланованими чи явними цілями інституту. У випадку війни, Р. Парк стверджує, що хоча безпосередні цілі можуть мати військовий характер, війна може виконувати важливі приховані соціальні функції, які сприяють стабільності та інтеграції суспільств [7]. Хоча позиція Р. Парка щодо функцій війни у соціальній системі є суперечливою, вона описує її інституційний характер та взаємозв'язок зі всіма сферами суспільства.

Ч. Р. Міллс у праці «Пануюча еліта» розглядав дилеми, з якими стикаються військовослужбовці, коли доєднуються до армії: так, після вступу до армії солдати повинні відмовитися від значного ступеня особистої автономії задля ефективного функціонування як частини дисциплінованих сил; армійська система також включає дотримання суворих правил поведінки, носіння стандартної уніформи та беззаперечне виконання наказів, навіть якщо вони суперечать особистим переконанням або уподобанням солдата; відповідати очікуванням щодо зовнішнього вигляду та поведінки військовослужбовця. Ключовим викликом, на його думку, є узгодження індивідуальної свободи з оперативними вимогами армії, пошук балансу між особистою автономією з потребою в дисципліні, слухняності та зосередженості на місії [8]. Робота Ч. Р. Міллса поставила питання щодо етичних принципів у військових, пов'язаних з суперечливими вимогами армійської та цивільної систем, співвідношенням морального та юридичного обов'язків, пошуком балансу між індивідуальними прагненнями та колективними вимогами інституційних систем.

С. Гантінгтон у праці «Солдат і держава» говорить про фундаментальну суперечність між армією та державою та виступає за деполітизацію військових структур. Він пропонує концепцію «об'єктивного цивільного контролю», яка передбачає чітке розмежування відповідальності між військовою та цивільною сферами. Згідно з цією моделлю, цивільні керівники несуть відповідальність за встановлення великих стратегічних цілей і політики, тоді як військовим надається автономія у визначенні найкращих засобів досягнення цих цілей на оперативному та тактичному рівнях. Даний розподіл праці, стверджує С. Гантінгтон, дозволяє військовим зберегти свою професійну ідентичність і ефективність, залишаючись підпорядкованими цивільній владі [9]. Такий підхід дозволяє уникнути ситуації, коли військові офіцери більше стурбовані тим, щоб заслужити прихильність цивільних політиків, ніж розробкою та впровадженням надійних військових стратегій.

Е. Гідденс проаналізував зв'язок між сучасною національною державою та засобами ведення війни. Він стверджує, що сучасна національна держава нерозривно пов'язана з концентрацією насильства та засобами ведення війни, а мілітаризація суспільств є ключовим процесом, який супроводжує появу національної держави та формує її конфігурацію. Сучасна йому індустріальна держава монополізує інструменти насилля та створює потребу у формуванні механізмів його контролю та нагляду з метою попередження його поширення [10]. Е. Гідденс акцентує увагу на зв'язку між владою та насильством, ролі держави у військових конфліктах та формування контурів глобальної політики в умовах ведення сучасних війн.

Щодо прикладних досліджень стосовно допомоги військовим при поверненні до мирного життя, то зміст соціальної адаптації включає передусім соціальну підтримку, сприяння поверненню до роботи як механізм повернення до цивільного життя, робота не тільки з військовими, але і з членами їх родин [11].

Згідно Наказу Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації», її зміст пов'язаним з допомогою у визначенні проблем, з якими стикається військовий у мирному житті; наданні актуальної інформації щодо можливостей та способів отримання допомоги; представництві інтересів особи; розвитку соціальних навичок та здатності до самостійного вирішення проблем мирного життя; залучення до діяльності груп самодопомоги, які виконують функцію соціальної підтримки; сприяння ресоціалізації та працевлаштуванню [12].

Аналіз досвіду з соціальної адаптації військових до умов мирного життя інших країн [13; 14] показав таке: відновлення соціальних компетентностей корелює з відновленням психічного здоров'я та суб'єктивного відчуття благополуччя; швидкість адаптації пов'язана з підтримкою найближчого соціального оточення (подружжя, батьки, друзі); відновлення економічної самостійності та повернення на роботу або навчання знижує частоту звернення щодо отримання фахової допомоги; особисте життя (або одруження) сприяють зниженню інтенсивності негативних відчуттів, пов'язаних з досвідом участі у бойових діях.

Прикладна частина дослідження включала в себе проведення глибинних структурованих інтерв'ю з військовими ($n = 10$) у вересні–жовтні 2024 року. Учасникам дослідження були поставлені запитання щодо змін, які відчувають в собі інформанти при поверненні до мирного життя; соціальних та особистих проблем, з якими стикаються військові в цивільному житті; видах отриманої підтримки та баченні ролі держави в допомозі військовим.

При поверненні до мирного життя військові зазначають у себе низку змін, які пов'язані з іншим ставленням до життя в цілому та його проблем: бажанням «поспішати жити», яке пов'язане з пережитим досвідом постійної загрози життю та здоров'ю; намаганням не відкладати приємні події та заходи на майбутнє, а реалізовувати їх «тут і зараз»; відновленням відчуття безпеки та контролю над власним життям (можливість обирати одяг, спати та приймати їжу за бажанням, планувати дозволя тощо); відчуттям цінності та задоволення від реалізації базових потреб (перебувати у теплі, мати режим роботи та відпочинку, вільно спілкуватись з рідними та друзями); зміну життєвих пріоритетів та стилю спілкування з оточуючими (намагання одразу вирішувати всі питання, розставляти життєві пріоритети, вирішувати конфлікти тощо); звичне відчуття стресу, від якого буває важко позбавитись.

Щодо соціальних та особистих проблем, з якими стикаються військові при поверненні до мирного життя, були згадані: позитивна реакція на військових, коли вони у формі (висловлення слів подяки та підтримки від незнайомих людей в публічних місцях); вплив на якість сімейних стосунків (відсутність довготривалого повноцінного спілкування та сумісного проживання з близькими, що призводить до конфліктів та непорозумінь); зміни сімейних ролей (коли за відсутності чоловіка-військового дружина приймає всі рішення самостійно без його участі); некоректні запитання від оточуючих (щодо здоров'я, поранень, перебігу бойових подій («ти вбивав?»)), оцінки ситуації в цілому («коли закінчиться війна?»)), відсутність повноцінного інклюзивного середовища.

Щодо отриманої допомоги, то інформанти зазначали, що вони отримували інформаційну підтримку, медичну, психологічну та соціальну реабілітацію, пільги, визначені чинним законодавством. Одна серед проблем у даній сфері були згадані: надмірна бюрократизація, тривалість та непрозорість деяких процедур, складнощі з відновленням документів, нестача фахівців, зневажливе ставлення деяких посадових осіб, необхідність повторного проходження певних процедур. Деякі інформанти зазначали, що відмовлялись від належної їм допомоги внаслідок довгої тривалості процедури її отримання та необхідності зібрання великої кількості документів, які б підтверджували їх право на її отримання. Для отримання допомоги інформанти звертались як до державних установ, так і до громадських організацій.

Щодо бачення ролі держави у допомозі військовим в процесі адаптації до мирного життя, були зазначені такі позиції: формування толерантного ставлення до військових, особливо осіб, які отримали інвалідність; спрощення бюрократичних процедур та збільшення їх прозорості; збільшити кількість патріотичних заходів, зокрема із залученням молоді; проводити публічні заходи із залученням військових; розвиток соціальних програм, які б дозволили працевлаштуватись військовим (у випадку, коли вони втратили роботу або здатність її виконувати внаслідок погіршення здоров'я); створення меморіальних місць.

Висновки. Актуальність досліджуваної теми пов'язана з веденням бойових дій різної інтенсивності на території України з 2014 року, що призвело до зростання чисельності військових-учасників бойових дій, кількість яких станом на 2024 вже перевищує мільйон осіб. Перехід людини до мілітаризованої структури з подальшим її поверненням до цивільного життя, вимагає подвійного проходження процесу соціальної адаптації (від мирного життя до військового і потім навпаки), який супроводжується соціальними та особистісними змінами, викликаними пережитим досвідом загрози життя.

Теоретичне осмислення проблеми повернення військових до умов мирного життя пов'язане з дослідженнями війни як соціального феномену, її функцій, ролі держави в даному процесі, визначенні кола проблем, з якими стикаються військові. Серед ключових позицій можна виділити наступні: особистісні зміни, які відбуваються у військових внаслідок необхідності систематичного застосування насилля (Г. Гроцій); існування війни та пов'язаних з нею соціальних явищ як таких, що є іманентними по відношенню до людського суспільства (Л. Гумплович); зміни у сприйнятті реальності у військових, обумовлені непередбачуваністю військових подій (К. фон Клаузевіц); суспільна травма, яку наносить війна (П. Сорокін); об'єднання проти спільного ворога як інструмент консолідації суспільства та зміцнення внутрішніх соціальних зв'язків (Р. Парк); відмова від особистої автономії заради ефективного функціонування (Ч. Р. Міллс); автономне функціонування світської та військової структур (С. Гантінгтон); монополізація насилля та роль держави у суспільних конфліктах (Е. Гідденс).

Сучасні дослідження показують кореляцію між відновленням соціальних компетенцій та відчуттям благополуччя у військових; соціальною підтримкою та частотою звернення щодо отримання фахової соціальної допомоги; активним соціальним життям та інтенсивністю негативних відчуттів, пов'язаних з досвідом участі у бойових діях. Прикладне дослідження стосувалось виявлення змін, які відчують в собі інформанти при поверненні до мирного життя; соціальних та особистих проблем, з якими стикаються військові в цивільному житті; видах отриманої підтримки та баченні ролі держави в допомозі військовим. Особистісні зміни стосуються переосмислення стилю життя та його ціннісної складової, якості відносин з соціальним оточенням, зміні пріоритетів та відчуття значущості матеріальної складової якості життя. Серед соціальних проблем, з якими стикаються військові при поверненні до мирного життя, були згадані як позитивно, так і негативно забарвлені ситуації: коректне та/або некоректне поводження оточуючих, висловлення подяки, некоректні запитання, зміна родинних ролей, відсутність повноцінного інклюзивного середовища. Серед проблем, пов'язаних з отриманням належної від держави допомоги, були згадані: надмірна бюрократизація, тривалість та непрозорість деяких процедур, складнощі з відновленням документів, нестача фахівців, зневажливе ставлення деяких посадових осіб, необхідність повторного проходження певних

процедур. Щодо бачення ролі держави у допомозі військовим в процесі адаптації до мирного життя були зазначені: формування толерантного ставлення до військових; спрощення бюрократичних процедур та збільшення їх прозорості; збільшення патріотичних заходів; розвиток соціальних програм; створення меморіальних місць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лапутіна Ю. Станом на 1 січня 2022 року в Україні було понад 38 тисяч учасниць бойових дій – тепер ця цифра збільшиться в рази. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/stanom-na-1-sichnya-2022-roku-v-ukrayini-bulo-ponad-38-tisyach-uchasnic-bojovih-dij-teper-cya-cifra-zbilshitsya-v-razi-yuliya-laputina> (дата звернення: 05.12.2024).
2. Бурцева А., Нематіан-Золбін Д. В Україні 1 мільйон 300 тисяч ветеранів: як їх підтримують. URL: <https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/> (дата звернення: 05.12.2024).
3. Grotius H. The law of war and peace. Kitchener : Batoche Books, 2001. 343 p.
4. Gumpłowicz L. Sociologie und Politik. South Yarra : Leopold Classic Library, 2016. 176 p.
5. Clausewitz C., von. On war. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press. 1976. 732 p.
6. Sorokin P. War and the militarization of society. *Artel'noe delo*. 1922. No. 1–4. Pp. 3–10. URL: https://ceulearning.ceu.edu/pluginfile.php/582630/mod_resource/content/2/Sorokin%201922.pdf. (дата звернення: 05.12.2024).
7. Park R. E. The Social Function of War Observations and Notes. *American Journal of Sociology*. 1941. Vol. 46, No. 4. pp. 551-570.
8. Mills C. W. The Power Elite. London: Oxford University Press, 2000. 448 p.
9. Huntington S. The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations. Cambridge : The Belknap Press, 1981. 534 p.
10. Гідденс Е. Соціологія / пер. з англ. Київ : Основи. 1999. 726 с.
11. Rehabilitation services. URL: <https://www.veterans.gc.ca/eng/health-support/mental-health-and-wellness/rehabilitation-services> (дата звернення: 10.12.2024).
12. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#n14> (дата звернення: 12.12.2024).
13. Social Support, Help-Seeking, and Mental Health Outcomes Among Veterans in Non-VA Facilities: Results from the Veterans' Health Study / Adams R., Urosevich G., Hoffman S., Kirchner H., Johanna C., Hyacinthe J., Figley Ch., Boscarino J.J., Boscarino J.A. *Mil Behav Health*. 2017. 5(4). C. 393–405. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5663244/> (дата звернення: 10.12.2024).
14. Ketcheson F., King L., Richardson J. Association between social support and mental health conditions in treatment-seeking Veterans and Canadian Armed Forces personnel. *Journal of Military, Veteran and Family Health*. 2018. Volume 4. Issue 1. Pp. 20–32. URL: <https://jmvfh.utpjournals.press/doi/10.3138/jmvfh.2017-0001> (дата звернення: 10.12.2024).

REFERENCES

1. Laputina, Yu. (2024). Stanom na 1 sichnia 2022 roku v Ukraini bulo ponad 38 tysiach uchasnyts boiovykh dii – teper tsia tsyfra zbilshytsia v razy [As of January 1, 2022, there were more than 38 thousand female combatants in Ukraine – now this figure will increase many times over]. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/stanom-na-1-sichnya-2022-roku-v-ukrayini-bulo-ponad-38-tisyach-uchasnic-bojovih-dij-teper-cya-cifra-zbilshitsya-v-razi-yuliya-laputina> (data zvernennia: 05.12.2024). [in Ukrainian].
2. Burtseva, A., Nematian-Zolbin, D. (2024). V Ukraini 1 milion 300 tysiach veteraniv: yak yikh pidtrymuiut [There are 1 million 300 thousand veterans in Ukraine: how they are supported]. URL: <https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/> (data zvernennia: 05.12.2024). [in Ukrainian].
3. Grotius, H. (2021). The law of war and peace. Kitchener : Batoche Books. 343 p.
4. Gumpłowicz, L. (2016). Sociologie und Politik. South Yarra : Leopold Classic Library. 176 p.
5. Clausewitz C., von. (1976). On war. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press. 732 p.

6. Sorokin P. (1922). War and the militarization of society. *Artel'noe delo*. No. 1–4. Pp. 3–10. URL: https://ceulearning.ceu.edu/pluginfile.php/582630/mod_resource/content/2/Sorokin%201922.pdf. (access mode: 05.12.2024).
7. Park, R. E. (1941). The Social Function of War Observations and Notes. *American Journal of Sociology*. Vol. 46, No. 4. pp. 551–570.
8. Mills C. W. (2000). *The Power Elite*. London : Oxford University Press. 448 p.
9. Huntington S. (1981). *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge : The Belknap Press. 534 p.
10. Giddens, A. (1999). *Sotsiologhiia [Sociology]* / per. z anhl. Kyiv : Osnovy. 1999. 726 s. [in Ukrainian].
11. Rehabilitation services. (2024). URL: <https://www.veterans.gc.ca/eng/health-support/mental-health-and-wellness/rehabilitation-services> (access mode: 10.12.2024).
12. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy “Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi adaptatsii”. (2015). [Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine “On Approval of the State Standard of Social Adaptation”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#n14> (data zvernennia: 12.12.2024). [in Ukrainian].
13. Social Support, Help-Seeking, and Mental Health Outcomes Among Veterans in Non-VA Facilities: Results from the Veterans’ Health Study (2017). /Adams, R., Urosevich, G., Hoffman, S., Kirchner, H., Johanna, C., Hyacinthe, J., Figley, Ch., Boscarino, J.J., Boscarino, J.A. *Mil Behav Health*. Iss. 5(4). Pp. 393–405. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5663244/> (access mode: 10.12.2024).
14. Ketcheson, F., King, L., Richardson, J. Association between social support and mental health conditions in treatment-seeking Veterans and Canadian Armed Forces personnel. (2018). *Journal of Military, Veteran and Family Health*. Volume 4. Issue 1. Pp. 20–32. URL: <https://jmvfh.utpjournals.press/doi/10.3138/jmvfh.2017-0001> (access mode: 10.12.2024).

Sorokina Oleksandra Serhiivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Sociology
Zaporizhzhia National University
66, Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0058-1848

SOCIAL ADAPTATION OF MILITARIES UPON RETURNING TO CIVILIAN LIFE

Relevance of the problem. The relevance of the study is due to the ongoing hostilities in the country and the beginning of a full-scale invasion in February 2022, which led to a significant increase in the number of military personnel with experience in combat and on the contact line. The double change of social systems with mutually exclusive requirements (from civilian life to military life and vice versa) is accompanied by deformation and/or destruction of social ties, change of worldview, value structure of the individual and vision of life in general, which is manifested in the process of social adaptation that the military go through when returning to civilian life. **The purpose of the study** is to identify the specifics of social adaptation of the military when returning to civilian life ($n = 10$) in September-October 2024. **Research methods:** historical and systematic approaches, empirical research method – in-depth structured interviews with the military. **Results of the study.** The theoretical understanding of the problem of the military's return to civilian life is related to the works of G. Grotius, L. Gumplowicz, C. Clausewitz, P. Sorokin, R. Park, C. W. Mills, S. Huntington, and A. Giddens. The case study was aimed at identifying the changes that informants feel in themselves when returning to civilian life; social and personal problems faced by the military in civilian life; types of support received and the perception of the role of the state in helping the military. Personal changes relate to rethinking the lifestyle and its value component, the quality of relationships, priorities, and the sense of security. Among the social problems faced by servicemen and women when returning to civilian life were the following: correct and/or incorrect behavior of others, changes in family roles, and the lack of a fully inclusive environment. Among the problems associated with

receiving assistance from the state, the survey participants mentioned excessive bureaucracy, lengthy procedures, difficulties with restoring documents, and the need to repeat certain procedures. As for the vision of the role of the state in helping the military in the process of adaptation to civilian life, the following were mentioned: formation of a tolerant attitude towards the military; simplification of bureaucratic procedures; increase in patriotic events; development of social programs; creation of memorial sites.

Key words: *social adaptation, military, peaceful life, war, violence.*